

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1608638

TÜRKİYE'DEKİ SAVAŞ ALANI ARKEOLOJİSİ ARAŞTIRMALARI

Dr. Ece ÇOKSOLMAZ

Bağımsız Araştırmacı

e-posta: ececoksolmaz@gmail.com

ORCID 000-0002-9951-5834

ÖZ

Türkiye'de savaş alanı arkeolojisi kapsamında çalışmalar 2000'li yıllarda başlayan yüzey araştırmalarına paralel olarak tabya ve kale kazılarıyla başlatılmıştır. Bu kazılar özellikle Çanakkale Savaşına ait noktalarda başlatılmış ve 2014 yılında Çanakkale'nin araştırılmasına yönelik alan başkanlığı kurulmuştur. Arkeologlar tarafından antik kentlerde yapılan kazılar çerçevesinde de savaş tabakalarına rastlanılmıştır. Bu tabakalar da savaş alanı arkeolojisinin birer parçasıdır. 2020'den itibaren ise devlet kurumlarında bu alana ilgi artmış ve bu çerçevede üniversiteler tarafından bilimsel heyetler oluşturulmuştur. Bu ekipler Malazgirt Savaş alanını tespit etmiş ve birer disiplin olarak arkeolojik kazılar başlatılmıştır. Bununla birlikte Ankara Savaşı, Köse Dağ Savaşı, Yassı Çemen Savaşı, Miryakefalon Savaşı gibi alanlarda bilimsel ekipler tarafından yüzey araştırmaları başlatılmış ve günümüzde de devam etmektedir. Ülkemizde savaş alanı arkeolojisi uzmanlık alanı yeterli bir durumda değildir. Bu nedenle savaş alanı arkeolojisi gelişmekte olan bir bilim dalıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Savaş, Alan, Arkeoloji, Savaş alanı arkeolojisi.**Jel Kodları:** Z00.

BATTLEFIELD ARCHAEOLOGY STUDIES IN TURKIYE

ABSTRACT

Studies within the scope of battlefield archaeology in Turkey commenced in the 2000s, in parallel with surface surveys, through excavations of forts and castles. These excavations were particularly initiated at sites related to the Gallipoli Campaign, leading to the establishment of a field directorate for the exploration of Gallipoli in 2014. Layers of warfare have also been encountered during excavations in ancient cities conducted by archaeologists, which are also considered part of battlefield archaeology. Since 2020, there has been increased interest in this field by state institutions, prompting universities to form scientific committees. These teams have identified the Battle of Manzikert site and commenced archaeological excavations as a discipline. Moreover, surface surveys have been initiated and are still ongoing by scientific teams in areas of battles such as the Battle of Ankara, the Battle of Köse Dağ, the Battle of Yassıçemen, and the Battle of Myriokephalon. The specialization in battlefield archaeology in our country is not yet sufficient. Therefore, battlefield archaeology is an emerging scientific discipline. Studies conducted in this field have been presented within a specific framework.

Keywords: Türkiye, War, Site, Archaeology, Battlefield archaeology.**Jel Codes:** Z00.

Geliş Tarihi/Received: 27.12.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 29.05.2025

Yayın Tarihi/Printed Date: 30.06.2025

Kaynak Gösterme: Çoksolmaz, E. (2025). "Türkiye'deki Savaş Alanı Arkeoloji Araştırmaları", *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(13) 284-294.

GİRİŞ

Savaş alanları, tarihte çatışmaların yaşandığı kritik dönüm noktalarıdır. Savaş alanı arkeolojisi, gerçekleşen savaşların ve uygulanan askeri stratejilerin ortaya çıkarılmasını amaçlayan bir alt disiplin olup, savaşın taktiksel ve toplumsal boyutlarını aydınlatmayı hedeflemektedir (Dölek ve Çevik, 2023: 71; Sütçü, 2024: 188).

Bu disiplin, savaşın gerçekleştiği fiziksel mekândan ziyade, savaşın kendisi ve ilişkili olayları arkeolojik yöntemlerle analiz ettiğinden "savaş alanı arkeolojisi" terimi zaman zaman yanıltıcı olabilir. Bununla birlikte, bu tanım disiplinin akademik çevrelerde yaygın olarak kabul edilen bir çerçevesini oluşturmaktadır (Sutherland ve Holst, 2005: 1).

Savaşların arkeolojik yöntemlerle incelenme süreci, 20. yüzyılda 1815 Waterloo Savaşı ve Troia Savaşı'na ait izlerin araştırılmasıyla başlamıştır. Bu çalışmalar, disiplinin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır (Dölek ve Çevik, 2023: 71).

Savaş alanı arkeolojisi, geleneksel arkeoloji alanı içerisinde hızla gelişen bir alt disiplindir. Ancak, yakın zamanda profesyonel arkeologların dikkatini çekmeye başlamıştır. Hava fotoğraflarının analizi ve jeofizik araştırma tekniklerinin kullanımı gibi tahribatsız metodolojiler, etkili kültürel miras yönetimi için önemli araçlar sağlayabilir (Masters, 2009: 109).

Türkiye'de savaş alanı arkeolojisi, gelişmekte olan yeni bir araştırma alanıdır. Ülke topraklarının tarihsel açıdan sürekli yerleşim sirkülasyonuna uğraması, savaş alanlarının belirlenmesini zorlaştırmıştır. Ayrıca, ülke karasuları da dâhil olmak üzere geniş bir coğrafyanın incelenmesi, bu alandaki çalışmaları daha karmaşık hale getiren temel etmenlerden biridir.

Savaş alanı arkeolojisi, bir uzmanlık alanı olarak henüz yeterli seviyeye ulaşmamıştır (Çevik ve Karaçetin, 2024: 58). Bununla birlikte, son yıllarda teknolojik gelişmeler ve kamu kurumlarının artan ilgisiyle savaş alanı arkeolojisi giderek daha önemli bir bilim dalı hâline gelmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye'de savaş alanı arkeolojisinin gelişimine katkı sağlayan araştırma konuları, inceleme kronolojisi ve kullanılan metodolojiler alt başlıklar hâlinde ele alınmıştır.

1. Bilimsel Araştırma ve Kazılar

Bu alandaki en yaygın yöntem yüzey araştırmasıdır. Bu araştırmalar, bilim insanlarından oluşturulan ekipler tarafından sahada yürütülür. Arazi üzerinde savaşın izlerini taşıyan çeşitli materyaller ve bulgular incelenerek tarihî olaylar aydınlatılmaya çalışılır.

Dünya genelinde savaş alanlarında yapılan bilimsel kazılar, Amerika'daki İç Savaş meydanlarında ve Avrupa'da I. Dünya Savaşı'na ait noktalarda gerçekleştirilmiştir (Laffin, 1987). I. Dünya Savaşı arkeolojisi, akademik açıdan önemli bir araştırma sahası haline gelmiştir. Ancak diğer savaş alanlarıyla kıyaslandığında, patlamamış mühimmat gibi unsurlar nedeniyle bu araştırmalar daha büyük güvenlik önlemleri gerektirmektedir.

Türkiye'de I. Dünya Savaşı arkeolojisi kapsamında ilk sistemli araştırma, 2008 yılında Çanakkale'deki Seddülbahir Kalesi'nde başlatılmıştır (Aslan vd., 2008: 108). Savaş alanı arkeolojisinin ilk aşamalarında, ülkemizde öncelikli olarak tabya ve kale kazıları yapılmıştır. Son yıllarda ise ilgili kamu kurumlarının iş birliğiyle, daha önce nadiren gerçekleştirilen araştırmaların sayısının arttığı gözlemlenmiştir. Belirli bölgelerde yürütülen kazı çalışmaları, savaş alanı arkeolojisinin daha sistemli ve disiplinli hale gelmesini sağlamıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çanakkale ve çevresinde savaş alanı arkeolojisi çalışmalarını daha sistemli yürütmek amacıyla 2014 yılında Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı'nı kurmuştur.¹ Bu kurum, araştırma sahası içerisindeki yapıların, tabyaların ve şehitlik anıtlarının restorasyonunu gerçekleştirmektedir. Ayrıca restorasyon kapsamında kale kazıları da yapılmış, kazılardan elde edilen eserler korunarak müzede sergilenmiştir.

¹Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığının faaliyet raporları için bkz: (<https://canakkaletarihialan.gov.tr/tr/kurumsal/faaliyet-raporlari>)

Kuruluşun yürüttüğü savaş alanı arkeolojisi çalışmaları günümüzde de devam etmektedir. 2010-2015 yılları arasında Türkiye, Avustralya ve Yeni Zelanda, uluslararası iş birliği kapsamında Anzak (Arıburnu) savaş alanlarında kapsamlı tarihsel ve arkeolojik araştırmalar yürütmüştür (Atabay, 2013; Atabay, 2014; Atabay vd., 2015; Atabay vd., 2016). Bu araştırmalar sayesinde Çanakkale Arıburnu'ndaki siperler, tüneller, patikalar, mezarlıklar ve sınır işaretleri gibi yerel unsurlar tespit edilerek kayıt altına alınmıştır. Ayrıca, 2012 yılında R. Körpe'nin bilimsel danışmanlığında Kumkale Muharebelerinin gerçekleştiği alanda araştırmalar yapılmış ve Büyük Besige sırtlarında, Anadolu yakasında savaş siperleri tespit edilmiştir. Yenişehir – Orhaniye bölgesindeki araştırmalarda, bombardıman etkisi taşıyan şarapnel parçaları tespit edilmiştir (Körpe, 2012: 16-18).

Çanakkale ve çevresi, antik dünyada her zaman önemli bir bölge olmuştur. MÖ 334'te Büyük İskender ve Persler arasında gerçekleşen Granikos Savaşı'nın yapıldığı alanda araştırmalar, 2005'te başlamış (Rose ve Körpe, 2007; Rose ve Körpe, 2008) ve günümüzde de belirli aralıklarla devam etmektedir (Körpe, 2018: 15-17; Körpe, 2024: 259-277).

Güneydoğu Trakya Araştırmaları kapsamında, 2011 yılında M.H. Sayar tarafından, Edirne'nin kuzey bölgesinde, Demirhanlı Deresi ve Lalapaşa ilçesi arasında MS 378 yılında Gotlar ve Roma ordusu arasında gerçekleşen savaşın alanı tespit edilmiştir (Sayar, 2013).

Çanakkale ve Trakya'nın dışında, Anadolu'daki erken yüzey araştırmalarından biri 2006 yılında gerçekleştirilmiştir. Sivas sınırlarındaki Köseadağ'dan adını alan, Anadolu Selçuklu – Moğollar arasında 1243 yılında gerçekleşen Köseadağ Savaşı'nın yapıldığı alan, E. Eser tarafından araştırılmıştır. Savaş alanının sınırları belirlenmiş ve ileri araştırmaların gerekliliği ortaya konmuştur. Ayrıca, Moğol ordusunun Kelkit Çayı vadisine paralel olarak, vadinin güneyinden Köseadağ'a doğru ilerlediği saptanmıştır (Eser, 2008).

2017 yılı Bayburt sınırlarında, S. Çiğdem ve ekibi tarafından yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Kop Dağları'nı da kapsayan bu çalışma, I. Dünya Savaşı sırasında Ruslara karşı verilen mücadelede kullanılan Yayvantepe, Sivritepe ve Kenantepe mevkiilerindeki siper ve mevzilerin tespit edilmesini sağlamıştır (Çiğdem vd., 2019: 393).

1176 yılında Anadolu Selçukluları ile Bizans İmparatorluğu arasında gerçekleşen Miryokefalon Savaşı'nın kesin yeri konusunda farklı araştırmalar ve akademik görüşler bulunmaktadır.² K. Ayiter, 1976 yılında savaş üzerine araştırmalar yapmış ve bulgularını Türk Tarih Kongresi'nde sunmuştur (Ayiter, 1981: 689-701). Benzer şekilde, K. Turfan 1986 yılında savaşın yeri hakkında bir çalışma yapmış ve sonuçlarını 10. Türk Tarih Kongresi'nde paylaşmıştır (Turfan, 1986: 1117-1155). 1990 yılında B. Umar, savaşın Çivril ve Kufi Vadisi'nde meydana geldiğini öne sürmüştür (Umar, 1990: 99-116). 2014 yılında, R. Turan'ın bilimsel danışmanlığında yürütülen yüzey araştırmaları kapsamında savaşın Isparta -Eğirdir yakınlarında, tarihi Kral Yolu üzerinde, Kemer Boğazı ile Köke Köyü arasında ve Gelendost ilçesinin Yenice, Akdağ, Afşar ve Köke köyleri civarında gerçekleştiğine dair bulgular elde edilmiştir (Topraklı, 2016). 2019 yılında Y. Kılıç ve T. Tok tarafından yayımlanan Çivril Tarihi ve Miryakefalon Zaferi adlı çalışmada, Miryokefalon Zaferi'nin gerçekleştiği yer olarak Denizli'nin Çivril ilçesi önerilmiş ve savaşın yeri hakkında farklı görüşler eleştirilmiştir (Kılınc ve Tok, 2019). 2020 yılında R. Topraklı, Miryokefalon Savaşının Yeri adlı bir kitap yayımlamış (Topraklı, 2020), ardından 2022 yılında H. Çapraz'ın editörlüğünde hazırlanan aynı başlıklı çalışma, savaşın yeri hakkında detaylı bilgiler sunmuştur (Çapraz, 2022). Ancak, tüm bu araştırmalara rağmen Miryokefalon Savaşı'nın kesin olarak nerede gerçekleştiği hala tam anlamıyla netleşmemiştir.

2020 yılı itibarıyla savaş alanı arkeolojisi çalışmalarında belirgin bir artış gözlemlenmiş ve araştırmalar günümüzde sistemli bir şekilde sürdürülmektedir. Malazgirt Savaş alanının tespiti, tarihî ve arkeolojik yüzey araştırması kapsamında 2020 yılında A. Çevik danışmanlığında ve Ahlat Müze Müdürlüğü tarafından başlatılmıştır. Bu doğrultuda 150 km²'lik bir alan taranmış ve her yıl belirlenen bölgelerde araştırmalar sürdürülmektedir. Kufri ve Bağdişan Çayları, savaş sırasında

²Miryakefalon Savaşı ile ilgili bibliyografya için bkz: F. Demir ve A. Durdu (2021). Myriocephalon (Miryakefalon) Savaşı Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi, Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 3 (2), 103-119.

ordunun su ihtiyacını karşılamıştır. Savaşın gerçekleştiği Tatar Düzü, Çivi Düzü, Aytaç Düzü, Gezo Düzü ve Gül Kuru Düzü gibi bölgelerde yüzey araştırmaları yürütülmüş, geniş alana yayılan bu araştırmalar sonucunda ok uçları ve diğer savaş buluntuları ortaya çıkarılmıştır. Buluntular 11. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Çevik ve Karaçetin, 2024). Yüzey araştırmalarının yanı sıra, tespit edilen mezarlarda ve savaş alanında arkeolojik kazılar devam etmektedir. Yayın çalışmalarına ağırlık verilmiş ve Muş Alparslan Üniversitesi tarafından “Bir STEAM örneği: savaş alanı arkeolojisi” başlıklı bir eğitim projesi düzenlenmiştir. Ayrıca bu proje kapsamında son yıllarda Malazgirt Kalesi’nde de araştırma ve kazı çalışmaları başlatılmıştır (Çevik vd, 2025:29-45).

2021 yılında, Afyonkarahisar ve çevresinde T. Koçak’ın bilimsel danışmanlığında savaş alanlarını belirlemek amacıyla yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, 1921 yılında Türkler ve Yunanlılar arasında gerçekleşen Kütahya-Eskişehir Savaşı’nın izleri araştırılmıştır. Araştırma sonucunda, Kolankaya (Kolonkaya), Kazuçuran (Kazuçtu = Papazuçtu) ve Teperoglan (Deperoglan) mevkiilerinde siperler ve şehitlik tespit edilmiştir. Ayrıca, bölgede Kurtuluş Savaşı’na ait sığınma birliklerinin konumlandığı yerler belirlenmiştir (Koçak vd., 2023). Kolankaya Siperleri, İHA kullanılarak belgelenmiş ve elde edilen veriler dijital arşive kaydedilmiştir (Seyrek vd., 2021). Arkeolojik kazılar sırasında Denizli – Buldan’da yer alan Tripolis antik kentinde, 1920-1922 Millî Mücadele Dönemi’ne ait Yunan siperleri ortaya çıkarılmıştır (Duman, 2023: 67).

2022 yılında Ankara ve çevresinde, B. Çelik’in bilimsel danışmanlığında, 1402’de Osmanlı ve Timurlu orduları arasında gerçekleşen Ankara Savaşı’nın yapıldığı alanı tespit etmek amacıyla yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Kutuören Mahallesi sınırındaki Gayri Tepe Mevkisi’nde ve Şahveren Mevkisi’nde tespit edilen insan kemikleri, bölgenin araştırmaya değer olduğunu ortaya koymuştur (Albayrak vd., 2024). Ankara Savaşı ile ilgili yüzey araştırmaları devam ederken, yapılan kazılar sonucunda toplu mezarlar bulunmuş ve ayrıca mızrak, mızrak uçları ve çeşitli savaş malzemeleri ortaya çıkarılmıştır. Ankara Savaş alanı kısmen tespit edilmiş ve araştırmalar günümüzde de devam etmektedir.

1101 Yılı Haçlı Seferleri Savaş Alanlarının Tespiti Projesi, 2024 yılı itibarıyla Türkiye’nin iki önemli tarihi kentinde, Konya ve Amasya’da yoğun araştırmalarla sürdürülmektedir. Konya’daki çalışmalar, Ereğli Müzesi ve M.A. Gökmen’in danışmanlığında devam ederken, projenin Amasya ayağı ise Amasya Müzesi ve S. Parlak’ın rehberliğinde ilerlemektedir.

Yassıçemen Savaşı’nın Yerinin Tespiti ve Yol Güzergâhları Projesi, 2023-2025 yılları arasında Atatürk Üniversitesi tarafından, C. Erdoğan’ın başkanlığında yürütülmektedir. Proje kapsamında, 1230 yılında Harzemşahlar ve Selçuklular arasında gerçekleşen savaşın Erzincan yakınlarındaki alanı araştırılmış ve çalışmalar devam etmektedir (Erdoğan vd., 2025:287-303).

Disiplinler arası bilimsel heyetlerin savaş meydanlarında yaptığı araştırmalar ve kazılar, ülke tarihimiz açısından önemli bir gelişmedir. Bu çalışmalar sayesinde, geçmişte yaşanan savaşların izleri daha sistemli bir şekilde incelenmekte ve elde edilen veriler tarihsel olayların anlaşılmasına büyük katkı sağlamaktadır.

Son yıllarda Bakanlık destekli araştırmaların artması, savaş alanı arkeolojisinin daha profesyonel ve kapsamlı biçimde yürütülmesine katkı sağlamıştır. Bu alan, hem ulusal hem de uluslararası iş birlikleri sayesinde giderek daha fazla ilgi görmekte ve metodolojik açıdan gelişimini sürdürmektedir.

1.1. Savaş Tabakası Kazıları

Türkiye toprakları, tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış ve bu süreçte pek çok savaş yaşanmıştır. Ancak, antik dönemde yapılan savaşlara dair bulgular oldukça sınırlıdır. Bunun temel nedeni, savaş alanlarının zaman içinde yerleşim sirkülasyonuna uğramasıdır. Bu nedenle, arkeolojik sit sahalarında savaşın neden olduğu tahribat tabakalarına ulaşmak oldukça güçleşmiştir.

Homeros’un İliada eserinde efsaneleştirilen Troia Savaşı’na dair bulgular, devam eden kazılar sayesinde ortaya çıkarılmıştır. Troia VI ve VIIa evrelerinin sonunda yangın tabakası tespit edilmiştir. Savaşın, Troia VIIa’nın sonlarında gerçekleştiği ve MÖ 1200 civarında yaşandığı anlaşılmaktadır. Kazılar sırasında, gömülmeden bırakılmış ve aceleyle gömülmüş insan

iskeletlerine rastlanmıştır. Ayrıca, mancınık ve sapan gibi savaş gereçlerinin bulunması, kentin savunulmaya fırsat bulamadığını göstermektedir (Korfmann, 2012: 109). Benzer bir örnek, Herodotos'un aktardığı üzere, MÖ 547 yılında Lydia ve Persler arasında gerçekleşen savaş, Sardes antik kentinde meydana gelmiştir. Persler, bu savaşın galibi olmuştur (Herodotos, I. Kitap: 65-74). N. Cahill başkanlığında Sardes'te yürütülen kazılarda, Alan 49 olarak adlandırılan bölgede savaşın izlerini taşıyan tahribat tabakası tespit edilmiştir. Kentin farklı noktalarında yapılan çalışmalarda, bronz ok uçları, miğferler ve Lydia askerlerine ait kemikler bulunmuştur. Bu tabakanın MÖ 547'de gerçekleşen savaşa ait olduğu belirlenmiştir (Cahill, 2023: 236).

Savaş alanı arkeolojisi, genellikle yüzeyde görülebilir kalıntılarla sınırlı olarak değerlendirilse de, tahribat tabakaları savaşların izlerini taşıyan önemli arkeolojik unsurlardır. Arkeologlar tarafından höyük ve kent kazılarında birçok tahribat tabakasına rastlanmış ve bunların savaşla ilişkili olduğu araştırma raporlarında sunulmuştur. Fiziksel bulguların antik yazılı kaynaklarla desteklenmesi, savaş alanı kazılarının daha güvenilir sonuçlar ortaya koymasını sağlamaktadır

1.2. Tabya Kazıları

Türkiye'de savaş alanı arkeolojisi çalışmaları daha çok yakın tarih çerçevesinde yapılmaya başlanmıştır. Özellikle Osmanlı Dönemi'ne ait tabyalar, bu araştırmaların önemli unsurlarından biridir. Tabyalar, Osmanlı Dönemi'nde saldırıları durdurmak amacıyla inşa edilen savunma yapılarıdır (Aydemir ve Karakaya, 2022).

Ülkemizde savaş alanına yönelik ilk bilimsel kazı, Dardanos'ta başlamıştır. 1999 yılında, Çanakkale Boğazı'nın gemiler tarafından güvenli kullanımı için bir radar kulesi dikilmesi planlanmıştır. Radarın kurulacağı noktanın antik Dardanos kenti sınırları içinde yer alması nedeniyle, R. Körpe tarafından 2001 yılında 16 günlük kurtarma kazısı yapılmıştır. Bu kazılar sonucunda, Dardanos Tabyası'nın destek duvarı ortaya çıkarılmıştır (Körpe, 2010: 68, 70).

Tabya, savaş alanlarında istihkâmın bir parçasıdır (Çavga ve Esirgemez, 2010: 43). Dolayısıyla, savaş alanlarının dışında düşünülemez. Bu bağlamda, 2003 yılında Erzurum Müzesi adına M. Erkmen tarafından Erzurum 1. Aziziye Tabyası'nda bir kazı gerçekleştirilmiştir. Aziziye Tabyası, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda önemli bir nokta olmuştur. Türk askerlerinin yüksek sayıda şehit vermesine rağmen, kazılar sırasında iskelet kalıntıları tespit edilememiştir. Bu durum, tabyanın savaş sonrası boşaltıldığına işaret etmektedir. Ayrıca kazılarda çok sayıda top mermisi bulunmuştur (Erkmen, 2003).

2004 yılında Edirne'de, Müze Müdürlüğü ve 3. Mekanize Piyade Tümen Komutanlığı'nın iş birliğiyle, Ş. Yıldırım tarafından Hıdırlık Tabyası'nda kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir. Bu tabya, I. Balkan Savaşı sırasında Bulgar ordusuna karşı savunma amaçlı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, Balkan Savaşları'na ait çeşitli izlere rastlanmıştır (Yıldırım, 2005). Bu tabya bugün Balkan Tarihi Müzesi olarak düzenlenmiştir (Aydemir ve Karakaya, 2022)

2008 yılında, Çanakkale Müzesi adına Ö. Çavga ve E. Ç. Esirgemez tarafından Rumeli Mecidiye Tabyası'nda kazı yapılmıştır. Bu tabya, Çanakkale'nin Eceabat ilçesi, Kilitbahir köyü, Köyiçi mevkiinde yer almakta olup, denizden gelebilecek saldırılara karşı savunma amacıyla inşa edilmiştir. Araştırmalar sonucunda, Türk askerlerinin günlük kullanım alanları ortaya çıkarılmış, ayrıca tabyanın top saldırısına uğradığı tespit edilmiştir. Kazılarda çeşitli savaş malzemeleri bulunmuştur (Çavga ve Esirgemez, 2010).

Osmanlı Dönemi'ne ilişkin savaş alanı arkeolojisi çalışmaları henüz yeterli düzeye ulaşamamıştır. Son yıllarda Çanakkale Kilitbahir Kalesi'nin sahil avlusunda tespit edilen askeri atölyenin kazısı 2015-2016 yıllarında gerçekleştirilmiş ve Osmanlı'nın askeri binalardaki savaş sistemini anlamak açısından önemlidir. Osmanlı'nın tabya ve kaleleri zamanla büyük ölçüde zarar gördüğünden, bu yapıların savaş stratejileri ve teknikleri hakkında mevcut bilgiler sınırlıdır. Bu keşif, savaş alanı arkeolojisindeki bilgi eksikliğini gidermeye yönelik önemli ilk örneklerden biridir (İpek, 2022: 194).

Savaş alanlarında yürütülen yüzey araştırmaları ve kazılar oldukça sınırlıdır. Son yıllarda, ilgili kurumlar tarafından savaş alanı araştırmalarının artırılması amacıyla çeşitli adımlar atılmıştır. Bu çalışmaların sürdürülebilmesi için uzman ekiplerin oluşturulması, barınma ve ulaşım gibi lojistik desteklerin sağlanması ve yeterli bütçenin ayrılması gerekmektedir. Yüzey araştırmaları,

arkeolojik kazılara göre daha düşük maliyetli olsa da, araştırma alanının genişliği her iki yöntemin uygulanmasını oldukça zorlaştırmaktadır.

2. Su Altı Çalışmaları

Türkiye, üç tarafı denizlerle çevrili coğrafi konumu sayesinde denizcilik tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle tarih boyunca birçok deniz savaşına ev sahipliği yapmıştır. Ancak, deniz savaşlarıyla ilgili araştırmaların yetersizliği nedeniyle mevcut veriler oldukça sınırlıdır.

Deniz savaşlarının gerçekleştiği bölgeler arasında özellikle Çanakkale Boğazı dikkat çeken bir araştırma sahasıdır. Bu doğrultuda çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Ayrıca, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı tarafından su altı bir müze olarak nitelendirilmiştir. Bu kapsamda projeler geliştirilmiş ve yayınlar hazırlanmıştır (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2022).

Son yıllarda üniversiteler bünyesinde kurulan enstitüler, bilimsel araştırmalara katkılarıyla dikkat çekmektedir. Dokuz Eylül Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Teknoloji Enstitüsü bünyesinde oluşturulan, H. Özdaş'ın yönetimindeki Türkiye Batık Envanter Projesi (TUBEP) kapsamında sualtı araştırmaları yürütülmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı desteğiyle Sualtı Arkeolojik Miras Araştırması (Mavi Miras) Projesi hayata geçirilmiştir.

Bu doğrultuda, 1770 Çeşme ve 1853 Sinop Deniz Savaş alanları detaylı bir şekilde araştırılmış, haritalandırılmış ve batan gemiler belgelenmiştir.³ 2016 yılında Çeşme Deniz Muharebe alanında Ruslara ait Yevstafiy Kalyonu batığı tespit edilmiş olup, kazılar sırasında bir süvari kılıcı ele geçirilmiştir. Bu kılıç üzerinde arkeometrik çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Genç, 2017).

İzmir'in Mordoğan ilçesi, Eğriliman açıklarında gerçekleştirilen sonar taraması sonucunda, 67 metrede Venediklilere ait iki batık tespit edilmiştir. Bu batıkların bulunduğu bölge, 1695 yılında Osmanlı ile Venedikliler arasında gerçekleşen Koyun Adaları Deniz Savaşı'nın yapıldığı alandır. Ülkemiz karasularında gerçekleştirilen en derin arkeolojik batık dalış araştırması olarak kayda geçmiştir. Ayrıca bu savaş, Osmanlı ve Türk tarihi açısından bilinen en büyük deniz zaferlerinden biridir (Özdaş ve Kızılhan, 2022: 72).

Savaş alanlarında sualtı araştırmaları, kara araştırmalarına kıyasla çok daha zorlu olup, ileri teknik altyapı gerektiren bir süreçtir. Sualtı arkeolojisi, araştırma gemileri, dalış ekipmanları, görüntüleme cihazları ve coğrafi bilgi sistemleri gibi çeşitli teorik, pratik ve dijital yöntemlerin kullanıldığı çok disiplinli bir araştırma alanıdır.

Farklı üniversiteler ve sualtı arkeoloji ekipleri tarafından yürütülen çalışmalarda, ticari veya başka amaçlarla kullanılan birçok batık tespit edilmiştir. Bu araştırmalar, hem tarihi olayları anlamak hem de kültürel mirası koruma açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak, savaş alanı arkeoloji çalışmalarının daha kapsamlı hale getirilmesi ve araştırmaların artırılması gerekmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Savaş alanlarının yerini tespit etmek, savaş alanı arkeolojisi açısından oldukça zordur. Günümüzde bu alanlar, genellikle kırsal yerleşim sınırlarında yer almaktadır. Tarım faaliyetleri ve beşerî faktörler nedeniyle büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Türkiye'de bu alanda uzmanlaşmış araştırmacıların sayısı yeterli seviyede değildir. Ancak son yıllarda teknolojik gelişmelerin artmasıyla, savaş alanı arkeolojisinde yeni yöntemler kullanılmaya başlanmıştır.

Savaş alanı arkeolojisi, dünya çapında yeni gelişmekte olan bir alt disiplin olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'de ise ilk araştırmalar, belirli üniversitelerin yüzey araştırmaları sırasında keşfedilen bölgelerde yürütülmüştür. Son yıllarda devlet kurumlarının teşvikiyle savaş alanlarının araştırılmasına daha sistemli şekilde başlanmış ve çalışmalar sürdürülmektedir. Savaş alanı arkeolojisi, yalnızca savaş sahalarının incelenmesiyle sınırlı kalmayıp, savaş hazırlıkları, savunma yapıları ve askeri tekniklerin araştırılmasını da kapsayan geniş bir bilim dalıdır. Bu kapsamda,

³Bkz: Dokuz Eylül Üniversitesi, Deniz Bilimleri Enstitüsü, Araştırma Projeleri <https://imst.deu.edu.tr/tr/sualt-arkeolojisi/arast-rma-projeleri/> 27.08.2024

tabya ve kale kazıları savaş alanı arkeolojisine önemli veriler sunmaktadır. Özellikle tabya kazıları, Çanakkale Savaşı'nın daha iyi anlaşılması adına gerçekleştirilmiş ve ülkenin çeşitli bölgelerinde sürdürülen çalışmalarla desteklenmiştir. Bu araştırmaları koordine etmek amacıyla alan başkanlıkları gibi kurumlar oluşturularak çalışmalar teşvik edilmiştir.

Ülke tarihinde dönüm noktası niteliğindeki savaşların araştırılması sonucunda, Malazgirt Savaş alanında yüzey araştırmalarının yanı sıra arkeolojik kazılar da gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar, disiplinler arası ekiplerin katılımıyla yürütülmüş ve teknolojik gelişmelerin kullanılmasıyla araştırmalar daha kapsamlı hale getirilmiştir. Aynı yöntem, Köseadağ ve Ankara Savaşı gibi diğer önemli savaş alanlarında da uygulanmaktadır.

Su altı araştırmalarında, üniversiteler bünyesinde kurulan sualtı arkeolojisi enstitüleri tarafından batık gemiler, antik limanlar ve tersaneler üzerinde çalışmalar yürütülmekteydi. Ancak son yıllarda deniz savaşlarını da kapsayan araştırmaların giderek genişlediği görülmektedir.

Türkiye'de savaş alanı arkeolojisi, son 20 yılda gelişerek önemli bir araştırma sahası haline gelmiştir. Yeni çalışmalar sayesinde üniversitelerde akademik kürsülerin kurulması ve bu alanda uzmanlaşacak araştırmacıların teşvik edilmesi öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Y., Çelik, B., Çalık, S., Dönmez, S. ve Gültekin, A. (2024). "1402 Ankara Meydan Savaşı Alanı Tespiti 2022 Yılı Yüzey Araştırması", *39. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3. Cilt, 545-565.
- Aslan, C., Thys Şenocak, L. ve Çelik, R. N. (2008). "Gelibolu Yarımadası Tarihsel Savaş Alanı Arkeoloji Araştırmaları: Seddülbahir Kalesi Projesi", *TÜBA-AR XI*, 105-121, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubaar/issue/61835/925409>. 02.06.2024.
- Atabay, M. (2013). "Anzak (Arıburnu) Savaş Alanları Üzerine Türkiye, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın Ortak Tarihsel ve Arkeolojik Araştırması (2010-2011 Çalışmaları)", *30. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, 73-83.
- Atabay, M. (2014). "Anzak (Arıburnu) Savaş Alanı Üzerine Türkiye, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın Ortak Tarihsel ve Arkeolojik Araştırması Projesi 2012 Yılı Çalışmaları", *31. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1 Cilt, 145-149.
- Atabay, M., Sagona, A., McGibbon, I., Reid, R. E., Körpe, R., Harrington, C. S. H., Erat, M., Birkett-Rees, J., Mitford, S., Negus Cleary, M., Ogeby, G. L., Narsilio Ferrero, G. A. (2015). "Anzak (Arıburnu) Savaş Alanı Üzerine Türkiye, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın Ortak Tarihsel ve Arkeolojik Araştırması 2013", *32. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, 157-175.
- Atabay, M., Sagona, A., McGibbon, I., Reid, R. E., Körpe, R., Harrington, C. S. H., Erat, M., Birkett-Rees, J., Mitford, S., Negus Cleary, M. (2016). "Anzak (Arıburnu) Savaş Alanı Üzerine Türkiye, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın Ortak Tarihsel ve Arkeolojik Araştırması 2014 Çalışmaları", *33. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, 361-377.
- Aydemir, O. ve Karakaya, H. (2022) "Edirne Kentinde Yeni Bir Müze: Hıdırlık Tabya Restorasyonu ve Yeni İşlevi ile Müzeye Dönüşümü", *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (25): 166-177. <https://doi.org/10.56074/msgsusbd.1123813>
- Ayiter, K. (1981). "Myriocephalon Savaşı Nerede Olmuştur", *Türk Tarih Kongresi, 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler, II.*, Ankara, 689-701.
- Cahill, N. (2023). "Sardis 2021", *42. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 4. Cilt, 235-249.
- Çapraz, H. (2022). *Miryakefalon Savaşının Yeri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Ankara: Aziz Matbaacılık.
- Çavga, Ö. ve Esirgemez, E. Ç. (2010). "Çanakkale İli, Eceabat İlçesi, Kilitbahir Köyü, Rumeli Mecidiye Tabyası 2008 Yılı Kazısı", *18. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 41-65.

- Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı (2022). *Gelibolu Tarihi Sualtı Parkı Katalog Kitabı*, <https://canakkaletarihialan.gov.tr/data/uploads/corporate/files/d9lTw0puRs5YEwKSJgyblND7ujl9QxknqbDlhRTO.pdf> 27.08.2024
- Çevik, A. ve Karaçetin, A. O. (2024). "Malazgirt Savaş Alanının Tespiti, Tarihî ve Arkeolojik Yüzey Araştırması", 39. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, 57-75.
- Çevik, A., Köroğlu, K., Karaçetin, A.O., Sütçü, M.S. ve Aslan, S. (2025). "Malazgirt Kalesi Kazıları", 44. *Kazi Sonuçları Toplantısı*, 4. Cilt, 29-45.
- Çiğdem, S., Özkan, H., İlhan, H., Yurttaş, H., Öztürk, N. (2019). "Bayburt İli 2017 Yüzey Araştırması", 36. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3. Cilt, 391-407.
- Demir, F. ve Durdu, A. (2021). "Myriokephalon (Miryokefalon) Savaşı Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi". *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 103-119. <https://dx.doi.org/10.52735/bellek.1051332>
- Dokuz Eylül Üniversitesi, Deniz Bilimleri Enstitüsü, Araştırma Projeleri, <https://imst.deu.edu.tr/tr/sualt-arkeolojisi/arast-rma-projeleri/> 27.08.2024
- Dölek, İ. ve Çevik, A. (2023). "CBS Kullanılarak Savaş Alanı Arkeolojisi Çalışmaları İçin Bir Veri Tabanı Oluşturulması: Malazgirt Savaş Alanının Tespiti, Tarihi ve Arkeolojik Yüzey Araştırması Projesi Örneği", *Türkiye Coğrafi Bilgi Sistemleri Dergisi*, 5 (2), 70-76. <https://doi.org/10.56130/tucbis.1312340>.
- Duman, B. (2023). "Tripolis'teki (Denizli – Buldan) Askeri Tahkimatın Kronolojisi", *Cumhuriyetimizin 100. Yılı Anısına Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Yazıları*, İstanbul: Ege Yayınları, 63-81.
- Erdoğan, C., Üngör, İ., Özyiğit, M. ve Altuğ Kaya, K. (2025). "2023 Yılı Yassıçemen Savaşı'nın Yerinin Tespiti ve Yol Güzergahları Yüzey Araştırması", 40. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, 287-303.
- Erkmen, M. (2003). "Erzurum 1. Aziziye Tabyası Kazısı", 13. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları*, 237-247.
- Eser, E. (2008). "Kösedağ Savaş Alanı Araştırmaları 2006", 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3. Cilt, 247-257.
- Genç, U. (2017). "Yevstafiy Batığı Süvari Kılıcının Konservasyon Çalışmaları", 32. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 269-293.
- Homeros, *İliada*, Çev. Erhat, A. ve Kadir, A., İş Bankası Kültür Yayınları (2014).
- Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çev. Ökmen, M. ve Erhat, A., Remzi Kitapevi, (1973).
- İpek, M. (2022). "Savaş Alanı Arkeolojisinin Osmanlı Askeri Binalarında Kullanılan Savaş Sistemleri ve Tekniklerinin Ortaya Çıkarılmasındaki Önemi: Kilitbahir Kale Kazısı Örneği", *Türk Harp Sanayi Tarihi Sempozyumu 12-14 Mayıs 2022, Özet Kitabı*, 194 -201.
- Kılıç, Y. ve Tok, T. (2019). *Çivril Tarihi ve Miryakefalon Zaferi*, Denizli: Bilal Ofset Matbaacılık.
- Koçak, T., Üyümez, M., Altıntaş, A., Özsüer, E., Çapadı, A. ve Narin, Ö. G. (2023). "Afyonkarahisar İlinde Bulunan Milli Mücadele Dönemi Savaş Alanları ve Şehitlikler Konulu Yüzey Araştırması 2021", 38. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3. Cilt, 409 -420.
- Korffman, M. (2012). "Wilusa/(W)İlios Yaklaşık MÖ 1200'ler- İlion Yaklaşık MÖ 700'ler Arkeolojik Raporlar", *Troia Rüzgarı M. Korffmann'dan Seçmen Makaleler*, Egemen Matbaacılık, 101-115.
- Körpe, R. (2010). "Dardanos Tabyasında Savaş Alanı Arkeolojisi ve Sonuçları", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Cilt 8. Sayı 8-9, 57-90.
- Körpe, R. (2012). "Beşiğe Tepe Kumkale Bölgesi Savaş Alanları Arkeolojisi", *Çanakkale 1915*, No.12, 14-19.
- Körpe, R. (2018). "Son Yapılan Araştırmalar Işığında Granikos Savaş Alanı", *XVII. Türk Tarih Kurumu Kongresi Bildiri Kitabı I*, Türkiye, 401-414.

- Körpe, R. (2024). "2022 Yılı Eceabat Çevresi ve Granikos Savaş Alanı Yüzey Araştırması", 39. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3. Cilt, 259-277.
- Laffin, J. (1987). *Battlefield Archaeology*, Hippocrene Books.
- Masters, P. (2009). "From Training Ground to Battlefield: Recording The Archaeology Of The Great War", *ArchéoSciences* 33, 109-109. <https://doi.org/10.4000/archeosciences.1379>.
- Özdaş, H. ve Kızılhan, N. (2022). "Ege-Akdeniz Sualtı Araştırmaları", *2019-2020 Yılları Çalışmaları, 2019-2020 Yüzey Araştırmaları*, 2. Cilt, 69-89.
- Rose, C. B. ve Körpe, R. (2007). "The Granicus River Valley Survey Project, 2005", 24. *Araştırma Sonuçları*, 2. Cilt, 67-79.
- Rose, C. B. ve Körpe, R. (2008). "The Granicus River Valley Survey Project, 2006", 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 103-117.
- Sayar, M. H. (2013). "Güneydoğu Trakya Yüzey Araştırmaları 2011", 30. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1. Cilt, 69-73.
- Seyrek, E.C., Narin, Ö. G., Koçak, T. ve Uysal, M. (2021). "Yüzey Araştırmalarında İHA Fotogrametrisinin Kullanımı: Kolankaya Siperleri Örneği", *Türkiye Fotogrametri Dergisi* 3(2), 69-75. <https://doi.org/10.53030/Tufod.1021793>.
- Sutherland, T.L. ve Holst, M.R. (2005). *Battlefield Archaeology -The Archaeology Of Ancient and Historical Conflict, Guidelines For The British Archaeological Job Resource (BAJR)*, University of Bradford.
- Sütçü, M.S. (2024). "Savaş Alanı Arkeolojisinde Kazı Alanı Belirleme ve Kazı Yapma Matematiği", *Bir Steam Eğitimi Savaş Alanı Arkeolojisi: Malazgirt Savaşı Örneği içinde*, Eds. Çevik, A., Gülen, S. ve Şengönül, F. B. , Ankara: Pegem Akademi, 188-196.
- Topraklı, R. (2016). "Miryokefalon Savaşı Yüzey Araştırması", 33. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, 473-495.
- Topraklı, R. (2020). *Miryokefalon'un Yeri*, Ankara: Sistem Ofset.
- Turfan, K. (1986) "Myriocephalon Savaşı'nın Yeri Üzerinde Yeni Araştırmalar", 10. *Türk Tarih Kongresi*, 22-26 Eylül, Ankara .1117- 1155.
- Umar. B. (1990). "Myriocephalon Savaşının Yeri: Çivril Yakınında Kûfi Çayı Vadisi" *Belleten*, vol. 54, no. 209 , 99-116. doi:10.37879/belleten.1990.99.
- Yıldırım, Ş. (2005). "Hıdırlık Tabyası Kurtarma Kazıları", 14. *Müze Araştırma ve Kurtarma Kazıları*, 251-259.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****BATTLEFIELD ARCHAEOLOGY STUDIES IN TURKIYE****Introduction and Research Purpose**

Battlefield archaeology has developed as a sub-discipline in a general sense. Research conducted in this field worldwide is not numerous. It began as a result of the interest in the Trojan War and World War I battlefields and has evolved into a discipline. As a counterpart to this scientific development in Turkey, the aim is to introduce how battlefield archaeology studies were initiated and what has been done in these areas.

Literature Review

In battlefield archaeology, initial surface surveys are conducted by small teams to identify the battle sites. Excavations of forts and castles, which are part of the war, have been carried out. The large-scale destruction of these structures due to warfare has restricted the collection of detailed data. These studies were conducted in cooperation with museums and universities under the Ministry of Culture and Tourism. The results of the surface surveys were presented in reports. From 2020 onwards, large battlefields have been investigated by scientific teams. In this context, the Battle of Malazgirt (Manzikert) site was identified, and comprehensive scientific excavations were initiated. This has been published in academic articles by scientific teams, in addition to ministry reports. With advancing technology, many battlefields have been identified. This study consolidates research conducted in this field under a specific framework, contributing to its recognition.

Methodology and Findings

This study is the first publication that compiles research conducted in our country under a specific heading. All literature and reports from the beginning to the present have been reviewed and data have been obtained. In this context, battlefield archaeology is a newly developing scientific discipline in our country. The number of individuals specializing in this field is limited. Surface surveys and excavations are not sufficient. The transformation of battlefield archaeology into a scientific discipline in Turkey has been delayed compared to the rest of the world.

Conclusions and Recommendation

Battlefield archaeology is a scientific discipline that has developed belatedly in our country. Due to insufficient research in this field, data on numerous wars are scarce. Although there have been positive developments with increased interest in this area, they remain inadequate. This study has significantly contributed to the recognition of battlefield archaeology by presenting all research conducted in our country comprehensively. To promote specialization in this field, master's and doctoral programs should be established in universities. The number of specialists in this area in our country is very limited. Institutions such as the Field Directorate have been established by the Ministry of Culture and Tourism to research battlefields. This institutionalization should also be replicated within universities. Universities can establish institutes focused on this field. While examples in underwater studies are still new, institutes where scientists can be trained for researching land battlefields are necessary. Additionally, it is essential to fully provide the technological infrastructure required for these studies.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>		Dr. Ece Çoksolmaz		
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>		TÜRKİYE'DEKİ SAVAŞ ALANI ARKEOLOJİ ARAŞTIRMALARI		
Tarih <i>Date</i>		26.12.2024		
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) Manuscript Type (Research Article, Review etc.)		Araştırma Makalesi		
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Ece Çoksolmaz	%100	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	